

Między tłumaczeniem słów a tłumaczeniem sensu. Współczesne spojrzenie na historię syryjskich przekładów Nowego Testamentu na przykładzie J 3,1.2.16.17

Between Translating Words and Translating Sense. A Modern Approach to the History of Syriac Translations of the New Testament on Example of John 3:1.2.16.17

PIOTR JUTKIEWICZ

Papieski Instytut Biblijny, Rzym
e-mail: xpiotrj@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4112-7705

Abstract: Is it necessary to refer literally to all the words in order to translate a text faithfully? The ancient Syriac-speaking church already lived this dilemma. In no other ancient language can we have access to a series of translations of the biblical texts from different centuries in order to follow the diachronic development of the translation technique so closely. This paper presents for the first time to a Polish reader the process of transformation of the New Testament translations into Syriac from *reader-oriented* to *source-oriented* type. Modern, simple categories of *dynamic* and *formal equivalence*, once proposed by Eugene A. Nida, help us to describe the characteristic features of particular translations, in which different assumptions and goals lead to a new reception of the text. Understanding the nature of a particular translation may lead us to appreciate and better evaluate its textual evidence. The translation technique is analyzed using John 3:1.2.16.17 as an example in three Syriac translations from different epochs: *Vetus Syra*, *Peshitta*, *Harklean*. A broader supplementary bibliography on the topics discussed is also presented.

Keywords: Syriac, Translation Technique, John, Old Syriac, *Vetus Syra*, *Peshitta*, *Harklean*

Słowa kluczowe: język syryjski, translatoryka, historia przekładu, Ewangelia Jana, *Vetus Syra*, *Peszitta*, wersja harkleńska

Co oznacza wierność, gdy mowa o tłumaczeniu tekstu? „Wierność przekładu jest jednym z podstawowych pojęć «teorii tłumaczenia», ale jednocześnie jest to jedno z pojęć najtrudniej definiowalnych i budzących najwięcej kontrowersji”¹. Wierność, szczególnie wśród tłumaczy tekstów biblijnych, zbyt często bywa błędnie utożsamiana z dosłownością². Warto wiedzieć, że już starożytny Kościół posługujący się językiem syryjskim przeżywał podobne dylematy.

1 J. Delisle – H. Lee-Jahnke – M.C. Cormier, *Terminologia tłumaczenia*, wyd. 2 (tł. T. Tomaszekiewicz) (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2006) 116-117.

2 Zob. np. przykłady przedstawione w: M. Majewski, *Jak przekłady zmieniają Biblię. O teorii i praktyce tłumaczenia Pisma Świętego* (Kraków: Orygenes+ 2013) 51-53.

Historia tłumaczenia Nowego Testamentu na język syryjski ze współczesnego punktu widzenia ukazuje przemianę od przekładu zorientowanego na czytelnika (*reader-oriented*) do przekładu zorientowanego na tekst (*source-oriented*)³. Kategorie *ekwiwalencji formalnej* i *dynamicznej*, wypracowane przez Eugene'a A. Nidę, pomagają nam lepiej zrozumieć ten proces. Nie był on nigdy przedstawiony polskiemu czytelnikowi⁴. Niniejsza praca, będąca próbą wypełnienia tej luki⁵, ukazuje historię rozwoju techniki translacyjnej syryjskich tłumaczeń na przykładzie czterech wersetów z trzeciego rozdziału Czwartej Ewangelii (J 3,1.2.16.17) w trzech syryjskich przekładach, pochodzących z różnych epok (*Vetus Syra*, *Peszitta*, *Harklensis*). W tym celu, po krótkiej charakterystyce napięcia między ekwiwalencją formalną a dynamiczną, omawiane teksty zostaną przedstawione, a następnie porównane względem oryginału greckiego. To porównanie pozwoli wydobyć charakterystyczne cechy techniki translacyjnej każdego z przekładów. Zaprezentowana zostanie także bibliografia uzupełniająca, dotycząca syryjskich przekładów.

1. Ekwiwalencja formalna i dynamiczna

Nowoczesne studia przyniosły ogromny rozwój teoretycznego namysłu nad procesem przekładu tekstów. Podstawowym podziałem, zaproponowanym przez Eugene'a A. Nidę, jest dokonanie rozróżnienia na ekwiwalencję formalną (*formal equivalence*) i ekwiwalencję dynamiczną (*dynamic equivalence*) w przekładzie⁶. Ten prosty podział na dwie skrajne kategorie został z czasem rozwinięty

³ Por. S.P. Brock, „Towards a History of Syriac Translation Technique”, *IIIo Symposium Syriacum, 1980. Les contacts du monde syriaque avec les autres cultures* (Goslar 7–11 Septembre 1980) (red. R. Lavenant) (OCA 221; Roma: Pontificium Institutum Orientalium Studiorum 1983) 1-14.

⁴ Kilka podstawowych informacji dotyczących syryjskich przekładów pojawia się w artykułach dostępnych w jedynym swego rodzaju dziele w polskiej literaturze: *Polska syrologia w zarysie* (red. J. Woźniak) (Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2010), przede wszystkim w artykule: W. Witkowski, „Geneza chrześcijańskiej kultury syryjskiej”, 61-90 (przedruk z: *Studia Theologica Varsoviensia* 16/1 (1978) 125-152). Syryjskie wersje ST i NT zostały też pokrótce przedstawione wraz z cennymi przykładami w angielskojęzycznym artykule wydanym w polskiej książce: C.E. Morrison, „The Aramaic Versions of the Bible and Their Exegesis”, *Ethos and Exegesis* (red. A. Kucz – A. Malina) (Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 41; Katowice: Księgarnia św. Jacka 2007) 127-147.

⁵ Pragnę wyrazić szczerą wdzięczność o. dr Tomaszowi Szymczakowi OFMConv., ks. dr hab. Adamowi Kubisiowi oraz dwóm anonimowym recenzentom czasopisma, których cenne uwagi do wcześniejszych wersji tego artykułu pozwoliły go poprawić i ubogacić. Dziękuję również dr Katarzynie Stępińskiej, która czuwała nad poprawnością języka polskiego. Ewentualne błędy i niedopatrzienia pozostają oczywiście odpowiedzialnością wyłącznie samego autora.

⁶ Zob. klasyczne pozycje: E.A. Nida, *Toward a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating* (Leiden: Brill 1964) 165-171; E.A. Nida – C.R. Taber,

w bardziej zaawansowane i uszczegółowione podejścia, unikające takiego binarnego spojrzenia⁷. Jednak na potrzeby opisu charakteru tłumaczenia tekstu, traktowanego jako autorytatywny i natchniony (za jaki uważana jest Biblia), taki twardy podział na ekwiwalencję formalną i dynamiczną wydaje się szczególnie użyteczny. Dlatego niniejszy artykuł ogranicza się do tych podstawowych kategorii ekwiwalencji, prowadzanych przez Nidę.

Z ekwiwalencją formalną mamy do czynienia, gdy tłumacz stara się możliwie najwierniej odzwierciedlić oryginalne słowa, a przez to pozostać bliskim tekstowi. Ekwiwalencją dynamiczną nazywamy podejście, w którym tłumacz próbuje udostępnić oryginalny sens, a przez to zbliżyć się jak najbardziej do czytelnika. W wielu przypadkach między tymi dwoma rozwiązaniami rodzi się nieuchronne napięcie⁸. Wydaje się, że to drugie rozwiązanie musi być słuszniejsze, jeśli priorytetem jest zrozumienie tekstu, a nie tylko mechaniczne odтворzenie go. W dynamicznym podejściu ideałem, który pragnie osiągnąć tłumacz, po uwzględnieniu różnych ograniczeń systemowych, zawężających jego wybory, oraz przy użyciu różnych technik translatorskich, staje się taka sama reakcja odbiorcy przekładu, jak odbiorcy tekstu oryginalnego⁹. Jednak oddanie oryginalnego sensu to przecież skomplikowany proces. Zakłada on po pierwsze zrozumienie tekstu w różnych wymiarach jego sensu oraz ewentualnych związków intertekstualnych, a następnie oddanie tegoż tekstu w innym języku, który ma często inną składnię, w którym może brakować specyficznych idiomów lub związków frazeologicznych, a w zamian występują inne. W ten sposób, mimo nawet ogromnego doświadczenia i wysiłku tłumacza, przekład jakiegokolwiek

The Theory and Practice of Translation (Helps for Translators 8; Leiden: Brill 1969) 12–32.

- 7 „Koncepcja ekwiwalencji dynamicznej była, jak na czasy, w których powstała, pojęciowo przelomowa i metodologicznie nowoczesna, dzięki czemu stała się punktem wyjścia do rozwoju nauki o przekładzie [...]. Niewątpliwie jednak przyczyniła się także do dominacji w dwudziestowiecznym przekładoznawstwie modelu zakładającego wiarę w istnienie i dostępność spójnej i czytelnej intencji autorskiej, dla której tekst jest jedynie zewnętrzną powłoką. W tym ujęciu «ciało» tekstu – w przeciwieństwie do jego niezmiennego «ducha» – podlega nie tylko zmianom w procesie przekładu, ale także kontroli. To, co w literze tekstu nie zgadza się z założonym sensem i nie odpowiada warunkom jego rekonstrukcji w odbiorze, należy wygładzić, przekształcić lub usunąć. Oryginał pojmowany jest więc jako instancja nadrzędna i autorytarna, twardy orzech metafizycznego sensu istniejący poza językiem. Tłumacz występuje tu zatem w podwójnej roli eksperta od egzegezy oraz nie ujawniającego się otwarcie manipulatora, odpowiedzialnego za ukształtowanie odbiorczej postawy czytelnika” (P. Bukowski – M. Heydel, „Przekład – język – literatura”, *Współczesne teorie przekładu. Antologia* [red. P. Bukowski – M. Heydel] [Kraków: Znak 2009] 10). Zob. przekrojowe opracowanie współczesnej teorii przekładu, w którym przedstawiono nowsze rozwiązania: ibidem, 5-40; zob. również polską propozycję: J. Brzozowski, *Stanąc po stronie tłumacza. Zarys poetyki opisowej przekładu* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2011).
- 8 Choć oczywiście istnieje wiele sytuacji, w których ekwiwalencja formalna nie sprzeciwia się dokładnemu oddaniu sensu.
- 9 Por. Nida – Taber, *The Theory and Practice*, 3-8; Delisle – Lee-Jahnke – Cormier, „Tłumaczenie zorientowane na odbiorcę”, *Terminologia tłumaczenia*, 110-111.

tekstu na inny język będzie zawsze w pewnym sensie jego interpretacją, a niektóre poziomy znaczenia i odcienie sensu zostaną utracone. Ze świadomości tej nieuchronnej straty, wynika dążenie do dosłowności, która czasem stanowi „pokusę” łatwej ucieczki. Jak najdokładniejsze oddanie słów ma bowiem zapobiec nadinterpretacji tłumacza i pozwolić czytelnikowi korzystać z całego bogactwa tekstu oryginalnego. Niestety, taki przykład bywa w efekcie zrozumiały jedynie dla specjalistów¹⁰. Ostatecznie otrzymuje się tekst, który może mieć sens całkiem inny niż ten zamierzony przez autora¹¹.

We współczesnych przekładach biblijnych próbuje się zwykle równoważyć dwa skrajne podejścia: najistotniejsze jest oddanie sensu całej jednostki (wyrażenia, zdania, akapitu), choć są przypadki, w których to dosłowność powinna wziąć górę¹². Już w starożytności dobrze rozumiano opisane wyżej napięcie między dosłownością a oddaniem sensu. Hieronim, jeden z wielkich i doświadczonych tłumaczy, tak pisał pod koniec IV wieku:

Postępując za cudzymi myślami, trudno jest bowiem nie wybiec poza nie. Trudno jest w tłumaczeniu oddać piękno tego, co w innym języku zostało powiedziane. Dane słowo wyraża określoną myśl; ja nie mam jednak mojego, które by to oddało. Gdy zaś wysilam się, by to znaczenie wyrazić, muszę pokonać długą drogę [dla przełożenia] krótkiej [myśli]. Trzeba mieć na uwadze karkołomność transpozycji, zmiany przypadków, różnorodność figur, czy wreszcie cechy charakterystyczne, to znaczy: tak zwane cechy idiomatyczne języka. Jeśli przekładam dosłownie, brzmi to niedorzecznie. Jeżeli jestem zmuszony, by zmienić szyk słów względnie same te słowa, to wydaje się, że zdradziłem powinności tłumacza¹³.

10 Delisle – Lee-Jahnke – Cormier, *Terminologia tłumaczenia*, 103: „W tłumaczeniu literackim czy biblijnym zdarza się, że «tłumacz» chce pozostać jak najbardziej wierny tekstowi wyjściowemu. Aby osiągnąć ten efekt świadomie używa pewnych zniekształceń leksykalnych czy składniowych, otrzymując w efekcie tłumaczenie naśladowujące, nie komunikacyjne”.

11 Por. hasła: Delisle – Lee-Jahnke – Cormier, „Tłumaczenie-kalka”, „Tłumaczenie nacechowane obcością”, „Tłumaczenie słowo w słowo”, *Terminologia tłumaczenia*, 104-108. Por. również szczegółowe opracowanie na temat przekładów ST: M. Piel, *Grzech dosłowności we współczesnych polskich przekładach Starego Testamentu* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2003). Problemy związane z dosłownym przekładem są w nim podzielone na: dosłowność w przekładzie pojedynczych leksemów, całych idiomów oraz gramatyki tekstu.

12 Por. Nida, *Toward a Science*, 171-176 oraz pełen przykładów z polskich tłumaczeń Biblii artykuł: A. Zaborski, „Najnowsze przekłady Biblii a teoria przekładu”, *BibAn* 4/1 (2014) 175-194.

13 Hieronim, *Praefatio in Eusebii Caesariensis «Chronicon»* 1, PL 27, 33-35; polski przekład za: B. Degórski, „Wstęp św. Hieronima do jego przekładu Kroniki Euzebiusza z Cezarei”, *Rocznik Teologii Katolickiej* 12/2 (2013) 144. Także w *Liście do Pammachiusza* Hieronim bronił swojej metody tłumaczenia raczej sensu niż słów („Magis sensum e sensu quam ex verbo verbum transferem”), podając wiele przykładów ze starożytnych pisarzy oraz z samego Pisma Świętego, ukazując, jak tłumacze Septuaginty albo sami Ewangeliści musieli wiele razy adoptować swoje tłumaczenia, aby oddać sens danego fragmentu. Por. Hieronim, *List LVII. Do Pammachiusza o najlepszym rodzaju tłumaczenia*. Starożytność zna już oczywiście różne podejścia do tego tematu, zob. przykłady w: S.P. Brock, „Aspects of Translation Technique in Antiquity”, *Syriac Perspectives on Late Antiquity* (red. S.P. Brock) (Collected Studies 199; London: Ashgate 1984) 70-73.

Rzeczywiście, ilość tłumaczeń Biblii i dbałość o szczegóły, w nich obecna, czyni z biblijnego tekstu szczególny przypadek różnych podejść do metody tłumaczenia. Przekłady Nowego Testamentu, które tworzył na przestrzeni wieków Kościół syryjski, prężnie rozwijający się na Wschodzie, zajmują w tym kontekście szczególne miejsce. Po pierwsze, konieczność operowania pod wieloma względami innym językiem (syryjski to jeden z języków semickich)¹⁴ niż oryginał (grecki)¹⁵, sprawia, że technika translacji jest jeszcze bardziej istotna niż przy dwóch podobnych językach. Po drugie, długa i podzielona na etapy historia syryjskich przekładów pozwala, jak w żadnym innym języku, na diachroniczną analizę różnych podejść do sposobu tłumaczenia.

Współczesne kategorie mogą być pomocne w tej analizie. Należy je jednak stosować z odpowiednim umiarem i na podstawie precyzyjnych kryteriów. Starożytne przekłady zdają się w pewnej mierze wymykać łatwemu, współczesnemu przeciwstawieniu: „tłumaczenie dosłowne” (*literal translation*) – „tłumaczenie swobodne” (*free translation*). Taki podział bywa bowiem nieraz pozbawiony jakichkolwiek obiektywnych kryteriów oceny¹⁶. Dlatego Sebastian P. Brock, analizując historię syryjskich przekładów, zaproponował trzy konkretne i porównywalne cechy: podstawowa jednostka tekstu, jaka interesuje tłumacza (od całego akapitu aż po pojedyncze słowa), napięcie pomiędzy *signifiant* a *signifié* (między użytym słowem a jego faktycznym znaczeniem), ogólny bieg zdania (szyk, partykuły łączące itd.)¹⁷. Te kryteria będą podstawą poniższej analizy¹⁸.

14 Język syryjski wyodrębnił się z jednego ze wschodnich dialektów języka aramejskiego. Najstarsze zachowane syryjskie inskrypcje pochodzą z pierwszych trzech wieków po Chr., choć ich język był jeszcze w stadium przejściowym pomiędzy wcześniejszym środkowo-aramejskim, a w pełni wykształconym językiem syryjskim, o którym możemy mówić dopiero w III-IV w.; por. E. Lipiński, *Semitic Languages. Outline of a Comparative Grammar* (OLA 80; Leuven: Peeters 1997) 65-68. Klasycznym opracowaniem podziału rozwoju języka aramejskiego na etapy jest: J.A. Fitzmyer, „The Phases of the Aramaic Language”, *A Wandering Aramean: Collected Aramaic Essays* (SBLMS 25; Missoula, MT: Scholars 1979) 57-84.

15 Mimo używania w grece NT licznych semityzmów.

16 J. Barr, *The Typology of Literalism in Ancient Biblical Translations* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1979) 280: „People feel that they know, almost unconsciously, that such and such a rendering is free or is literal, but they seldom formulate exact criteria or precise reasons for their opinion. No calculus for the measurement of the degree of literalism appears to exist, or if it exists it is not popularly known”. Barr w swojej pracy pokazuje, że ze współczesnej perspektywy trzeba by nazwać większość starożytnych przekładów dosłownymi, a w konsekwencji badać rodzaje tej dosłowności i ewentualne odstępstwa od niej.

17 Por. Brock, „Towards a History of Syriac Translation Technique”, 5-8.

18 Kategorie podane przez Brocka będą użyte, na ile jest to możliwe, dla pojedynczych wersatów. Precyzyjne ich zastosowanie wymagałoby jednak analizy większej jednostki translacyjnej.

2. Porównanie tekstów

Podane niżej tłumaczenie poszczególnych wersetów jest możliwie dosłowne, wręcz mechaniczne. Stara się również sztucznie imitować oryginalny szyk zdania tak, aby jak najlepiej uwidocznić różnice, również dla czytelnika nie znającego języka syryjskiego¹⁹. W syryjskim tekście i polskim tłumaczeniu podkreślone zostały najważniejsze różnice względem greckiego oryginału. Syryjskie teksty są zaprezentowane bez interpunkcji oraz znaków diakrytycznych, oprócz *seyame* (podwójna kropka nad wyrazem, oznaczająca liczbę mnogą).

2.1. J 3,1

Tekst grecki²⁰

Ἦν δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν Φαρισαίων, Νικόδημος ὄνομα αὐτοῦ, ἀρχῶν τῶν Ἰουδαίων·
Był zaś człowiek spośród faryzeuszów, Nikodem imię jemu, dostojnik Żydów.

Vetus Syra Sinaiticus²¹

ܟܝܒܐ ܕܐܘܡܐ ܘܥܠܡܐ ܕܐܘܡܐ ܕܦܪܝܫܝܐܝܘܢ ܕܢܝܩܘܕܝܡܘܨ ܕܘܢܘܡܐ ܕܐܘܬܘܗܘ ܕܐܪܚܘܘܢ ܕܬܘܕܝܐܘܝܢ

I był zaś tam mąż spośród faryzeuszów, jego imię było Nikodem. I ten właśnie mąż dostojnikiem był Żydów.

¹⁹ Oczywiście nawet i to „dosłowne” oddanie pozostaje w jakiejś mierze dyskusyjne.

²⁰ Tekst grecki według: E. & E. Nestle – B. & K. Aland (red.), *Novum Testamentum Graece*, wyd. 28 (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 2012), z uwzględnieniem wariantów podanych w R.J. Swanson, *New Testament Greek Manuscripts. Variant Readings Arranged in Horizontal Lines against Codex Vaticanus. John* (Sheffield: Sheffield Academic Press – Pasadena, CA: William Carey International University Press 1995) oraz *The Center for New Testament Textual Studies NT Critical Apparatus (CNTTS)* (revised edition, 2014), wersja elektroniczna w *Accordance XII*. Warianty greckiego tekstu są bardzo istotne w tego rodzaju badaniu, ponieważ lektury syryjskich przekładów, które można wytłumaczyć wariantami greckich rękopisów, mogły właśnie w nich mieć swoje pochodzenie. Tylko te przypadki, które nie mają żadnego potwierdzenia w greckich wariantach, mogą reprezentować przykłady syryjskiej techniki translacji.

²¹ Wszystkie trzy syryjskie wersje według wydania G.A. Kiraz, *Comparative Edition of the Syriac Gospels. Aligning the Sinaiticus, Curetonianus, Peshittâ and Harklean Versions. IV. John*, wyd. 2 (Piscataway, NJ: Gorgias Press 2002).

Peszitta

כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ
 Był zaś tam pewien mąż spośród faryzeuszów, Nikodem jego imię było, dostojnik Żydów.

Harklensis

כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ
 Był zaś pewien człowiek spośród faryzeuszów, Nikodem imię jemu, dostojnik Żydów.

2.2. J 3,2

Tekst grecki

οὗτος ἦλθεν πρὸς αὐτὸν νυκτὸς καὶ εἶπεν αὐτῷ· ῥαββί, οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος· οὐδεὶς γὰρ δύναται ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖν ἢ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ἢ ὁ θεὸς μετ’ αὐτοῦ.

Ten przyszedł do Niego nocą i powiedział Mu: Rabbi, wiemy, że od Boga przyszedłeś (jako) nauczyciel. Nikt bowiem nie mógłby takich znaków czynić, jakie Ty czynisz, gdyby Bóg nie był z nim.

Vetus Syra Sinaiticus

כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ
 Przyszedł do naszego Pana w nocy i powiedział Mu: Rabbi, wiemy, że od Boga zostałeś postany dla nas jako nauczyciel, ponieważ nikt nie jest zdolny takich cudów czynić, oprócz tego, z którym Bóg.

Peszitta

כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ כְּשִׁיבָהּ
 Ten przyszedł do Jezusa w nocy i powiedział Mu: Rabbi, wiemy, że od Boga zostałeś postany (jako) nauczyciel, nikt bowiem nie jest zdolny takich znaków czynić, jakie ty czynisz, oprócz tego, z którym Bóg.

Harklensis

כן כעס יצא אלהים אל כל האדם לאלוהים יתן חיים לכל האדם
 ואלוהים יתן חיים לכל האדם

W taki sposób bowiem umiłował Bóg świat, że Syna swego, tego jedynego dał, aby każdy kto wierzy w Niego, nie zginął, ale aby miał życie wieczne.

2.4. J 3,17

Tekst grecki

οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν εἰς τὸν κόσμον ἵνα κρίνη τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῆ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ.

Nie posłał bowiem Bóg Syna na świat, aby sądził świat, lecz aby został zbawiony świat przez Niego.

Vetus Syra Sinaiticus

לא שלח אלהים את בנו אל כל האדם, אלא ליתן חיים לכל האדם

Nie posłał bowiem Bóg Syna swego, aby sądził świat, lecz aby świat w Nim był ożywiony.

Vetus Syra Curetonianus

לא שלח אלהים את בנו אל כל האדם, אלא ליתן חיים לכל האדם

Nie posłał bowiem Bóg Syna swego na świat, aby sądził świat, lecz aby świat w Nim był ożywiony.

Peszitta

לא שלח אלהים את בנו אל כל האדם, אלא ליתן חיים לכל האדם

Nie posłał bowiem Bóg Syna swego na świat, aby sądził świat, lecz aby świat był ożywiony przez Niego.

Harklensis

לא שלח אלהים את בנו אל כל האדם, אלא ליתן חיים לכל האדם

Nie posłał bowiem Bóg Syna swego na świat, tak aby sądził świat, lecz tak aby został zbawiony świat przez Niego.

3. Porównanie przekładów

3.1. Vetus Syra

Vetus Syra to wspólny termin na określenie pierwszego przekładu „Ewangelii oddzielnych [ksiąg]” na język syryjski, w odróżnieniu od wcześniejszego *Diatessaronu*, czyli „Ewangelii zmieszanych [ksiąg]”²². Tekst *Vetus Syra* zachował się przede wszystkim w dwóch rękopisach: *Sinaiticus* (Sin. Syr. 30; koniec IV w.) i *Curetonianus* (BL Add. 14451; V w.)²³. Relacja między nimi jest wciąż dyskutowana wśród uczonych, ponieważ zawierają one tekst bardzo podobny, a jednocześnie ukazujący wiele różnic²⁴. Korzenie tekstu *Vetus Syra* mogą sięgać III wieku²⁵. Charakterystyczna dla tego przekładu jest swoista „swoboda” w tłumaczeniu.

W przedstawionych wyżej wersetach *Vetus Syra* dodaje bardziej szczegółowe określenia (3,1S: „tam”²⁶), czasowniki (3,1S: „[jego imię] było”)²⁷ albo całe zwroty (3,1S: „ten właśnie mąż”), które wydają się potrzebne dla zachowania

22 Takie były ich nazwy w syryjskiej literaturze. *Diatessaron* nie jest poddany analizie w tym artykule, ponieważ stanowi on odrębne zagadnienie. *Diatessaron* bowiem, ułożony pod koniec II w. przez Tacjana, prawdopodobnie po syryjsku, ściśle rzecz biorąc nie był przekładem, ale harmonią czterech Ewangelii. *Diatessaron* miał szeroki wpływ na literaturę Kościoła syryjskiego jeszcze przez długi czas. Jednak jego oryginał nie zachował się, a dostępne są jedynie tłumaczenia na różne języki starożytnie. To sprawia, że tekst ten jest tylko naukową rekonstrukcją, w której trudno o choćby jedno bezdyskusyjne pod względem formy tekstualnej zdanie. Nie wiadomo również, jak wiele tekstu pochodzi z pozakanonicznych źródeł oraz jaki (bardzo wczesny) grecki oryginał Ewangelii stał za nim, a co za tym idzie, ile można w nim zaobserwować właściwej techniki translacyjnej. Z tego też względu *Diatessaron* pod względem przekładu trudno poddać sprawiedliwej ocenie, a prace nad nim wymagają odrębnej metodologii. Por. epokowe dzieło: W. L. Petersen, *Tatian's Diatessaron. Its Creation, Dissemination, Significance, and History in Scholarship* (VigChr.S 25; Leiden: Brill 1994).

23 Oprócz tych dwóch rękopisów należy wymienić także cytaty u ojców syryjskich oraz niedawno odkryte w klasztorze św. Katarzyny na Synaju manuskrypty M37N i M39N, należące do kolekcji nazywanej *New Finds*. Opublikowane zostały do tej pory jedynie fragmenty. Por. S.P. Brock, „Two Hitherto Unattested Passages of the Old Syriac Gospels in Palimpsests from St Catherine's Monastery, Sinai”, *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 31/A (2016) 7-18.

24 Poniższe odniesienia do poszczególnych wersetów *Vetus Syra* będą przedstawiane dla *Sinaiticus* z literą S (np. J 3,16S) a dla *Curetonianus* z literą C (np. J 3,16C).

25 Dla ogólnych kwestii dotyczących *Vetus Syra* zob. P.J. Williams, „The Syriac Versions of the New Testament”, *The Text of the New Testament in Contemporary Research. Essays on the Status Quaestionis* (red. B.D. Ehrman – M.W. Holmes) (NTTSD 42; Leiden – Boston, MA: Brill 2013) 145-150; A. Juckel, „Old Syriac Version”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition*, <https://gedsh.bethmardutho.org/Old-Syriac-Version> [dostęp: 23.03.2020].

26 ܐܡܐ ‘tam’ jest często dodawane, szczególnie u Jana (3,1; 3,23; 7,11; 12,9 [2x]; 12,29; 18,18; 19,42; 20,12; 20,24). W J 3,1 prawdopodobnie zostało użyte, by podkreślić ciągłość z poprzednią perykopą (wszystko dzieje się w Jerozolimie). Por. J.P. Lyon, *Syriac Gospel Translations. A Comparison of the Language and Translation Method Used in the Old Syriac, the Diatessaron, and the Peshitto* (CSCO 548 [Subsidia 88]; Leuven: Peeters 1994) 154.

27 Podanie imienia w połączeniu z czasownikiem ܐܘܪܘܢ ‘być’ wydaje się typowe. Takie połączenie występuje również w J 1,6C; Łk 2,25S. Por. P.J. Williams, *Early Syriac Translation Technique and*

stylu albo zrozumienia sensu całości. *Vetus Syra* dopasowuje również słowa do kontekstu i użycia w bliskim kontekście Ewangelii (3,16S: „posłał”), aby podkreślić sens albo zgrabniej go wyrazić. Nawet kiedy *Vetus Syra* przekształca czasem poważnie jakieś wyrażenie (3,2S: „zostałeś posłany dla nas”)²⁸, robi to nie negując nigdy sensu oryginału, ale ewentualnie go rozszerzając. Tak samo dzieje się, kiedy opuszczone zostają jakieś fragmenty (3,2S: „jakie Ty czynisz”; 3,16C: „[aby] nie zginął”; pierwsze wystąpienie „świat” w 3,17S). Opuszczone słowa nie są w żadnym wypadku niezbędne dla uchwycenia sensu całości.

Vetus Syra zachowuje podobną „swobodę”, jeśli chodzi o oddanie greckiej składni w poprawnym i eleganckim aramejskim dialekcie. Dodany zostaje początkowy spójnik łączący α ‘i’ w 3,1S albo druga, „zagnieżdżona” modalność w 3,16S („aby każdy, kto by uwierzył”); w prosty sposób zostaje wyrażona skomplikowana grecka składnia (3,16S: „ma życie wieczne”); albo zaproponowane oryginalne konstrukcje (3,2S: „oprócz tego, z którym Bóg”).

Wybór niektórych słów (3,1S: „mąż”²⁹; 3,2S: „cuda”³⁰; 3,17SC: „ożywić”³¹), klasycznych dla aramejskiej składni przyimków (3,17SC: $\text{ܡܘܕ} / \delta\iota'$ $\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$ ‘przez niego’), specyficzna ortografia (3,2S: ܠܠܐ ‘noc’³²; 3,17S: ܡܘܠܘܟܐ ‘aby sądził’³³) oraz starsze formy zaimków osobowych (3,2S: ܡܝܢܝ ‘my’³⁴) wskazują na wiekowość tego tłumaczenia. Bardzo typowe dla najstarszych tłumaczeń oraz tekstów syryjskich Ojców Kościoła jest użycie formuły „nasz Pan” (3,2S) zamiast imienia Jezus. Ma ona prawdopodobnie liturgiczne pochodzenie³⁵. Charakterystyczne dla *Vetus Syra* (oraz dla *Peszitty*) jest dodawanie sufigowanych zaimków dzierżawczych, tam gdzie nie ma ich w oryginale³⁶.

the Textual Criticism of the Greek Gospels (Texts and Studies, Contributions to Biblical and Patristic Literature. Third Series 2; Piscataway, NJ: Gorgias 2004) 282-283.

28 W tym przypadku interpretacyjna interwencja w tłumaczeniu wydaje się poważniejsza. Bycie „posłanym przez Boga” to coś więcej niż „przyjście od Boga”. W tym sensie wiara Nikodema według *Vetus Syra* jest bardziej precyzyjna.

29 Słowo ܡܨܝܚܐ ‘mężczyzna’ jest użyte, aby podkreślić określony sens $\alpha\theta\rho\rho\tau\omicron\varsigma$ w tym kontekście.

30 ܡܘܕܐ ‘cuda, znaki’ ma hebrajskie pochodzenie i występuje bardzo rzadko w syryjskim. Por. S.P. Brock, „Some Diachronic Features of Classical Syriac”, *Hamlet on a Hill: Semitic and Greek Studies Presented to Professor T. Muraoka on the Occasion of His Sixty-Fifth Birthday* (red. M.F.J. Baasten – W.T. van Peursen) (OLA 118; Leuven – Paris – Dudley, MA: Peeters 2003) 107.

31 Czasownik ܡܘܠܘܟܐ ‘żyć, ożywiać’ w koniugacji C oraz słowa od niego pochodzące są standardowo używane w syryjskim do koncepcji „zbawienia”. Por. Lyon, *Syriac Gospel Translations*, 56.

32 Lyon, *Syriac Gospel Translations*, 156-157.

33 Lyon, *Syriac Gospel Translations*, 142-143.

34 Por. Brock, „Diachronic Features”, 103.

35 Por. Lyon, *Syriac Gospel Translations*, 156. Zob. szerszą analizę tej techniki translacyjnej i użycia ܡܘܠܘܟܐ ‘nasz Pan’ w: Williams, *Early Syriac Translation*, 23-37.

36 Zob. szczegółową dyskusja różnych kategorii i przypadków w: Williams, *Early Syriac Translation*, 67-122, szczególnie 99. Jednak w podanych przykładach (3,16 i 3,17) mamy akurat do czynienia z odpowiednikami w greckich wariantach tekstu, z których mogą pochodzić syryjskie lektury.

Te i wiele innych, nieobecnych w analizowanych wersetach, cech techniki translacyjnej *Vetus Syra* wynikają z próby oddania greckiej Ewangelii poprawnym językiem aramejskim. Zgodnie z jego regułami imiona własne, zaimki dzierzawcze, rodzajniki, partykuły czy przyimki bywają opuszczane, dodawane albo przetłumaczone w inny sposób³⁷. Tym technicznym transformacjom towarzyszą poważniejsze zmiany. Trudne miejsca w Ewangeliach są w tym tłumaczeniu często interpretowane lub opisywane, aby ułatwić zrozumienie tekstu przez odbiorcę³⁸. Z tego powodu *Vetus Syra* jest również skarbnicą wielu interesujących, egzegetycznych lektur.

3.2. Peszitta

Ten najbardziej rozpowszechniony syryjski przekład powstał najprawdopodobniej na początku V wieku, a zachował się w licznych manuskryptach z V i VI wieku. Był on rewizją *Vetus Syra* w kierunku greckiego tekstu Ewangelii i stał się z czasem tekstem kanonicznym w różnych Kościołach syryjskiej tradycji³⁹.

W analizowanych wersetach obserwujemy, jak w *Peszicie* eliminowane są elementy dodane, obecne w *Vetus Syra*, a które nie znajdują pełnego poparcia w tekście greckim (początkowe „i” w 3,1; „I ten właśnie mąż był” w 3,1; „posłany dla nas” w 3,2 częściowo poprawione). *Peszitta* zmienia również techniczne terminy i wyrażenia na bardziej precyzyjne odpowiedniki (3,2: ܐܘܪܘܢܐ ‘ponieważ’ zamienione na ܘܢܐܘܪܘܢܐ ‘bowiem’; ܘܡܘܢܐ ‘cuda’ na ܘܡܘܢܐܘܪܘܢܐ ‘znaki’; 3,17: ܘܢܐܘܪܘܢܐ ‘w nim’ na ܘܢܐܘܪܘܢܐܘܪܘܢܐ ‘poprzez niego’) oraz dodaje fragmenty wcześniej opuszczone (3,2: „jakie Ty czynisz”; 3,16: „nie zginął”). Zdarza się jednak, że niektóre poważne interwencje w tekście (3,1: „tam” i pierwsze ܘܢܐܘܪܘܢܐ ‘był’) oraz specyficzne terminy (3,17: ܘܢܐܘܪܘܢܐ ‘ożywiony’) i wyrażenia (3,2: „człowiek nie jest zdolny” oraz „oprócz tego, z którym Bóg”), obecne w *Vetus Syra*, zostają zachowane. Bardzo rzadko *Peszitta* przechowuje lekturę nieznaną ani z *Vetus Syra*, ani z greckiej tradycji (3,16: „da”). Czasem odzwierciedlone zostają greckie warianty, które pochodzą z interpretacji sensu albo szukania jasności (3,1: ܘܢܐܘܪܘܢܐ ‘pewien’⁴⁰; 3,2: ܘܢܐܘܪܘܢܐܘܪܘܢܐ ‘do

37 Zob. szczegółowe opracowanie: Williams, *Early Syriac Translation*. Istnieją oddzielne studia przekładu *Vetus Syra* dla Ewangelii Łukasza i Mateusza, które oprócz techniki translacji próbują również opisać teologię danego przekładu. Zob. G.L. Carrega, *La “Vetus Syra” del Vangelo di Luca. Trasmissione e ricezione del testo* (AnBib 201; Roma: Gregorian & Biblical Press 2013); T. Szymczak, *La ricezione del Vangelo di Matteo nella “Vetus Syra”* (AnBib 222; Roma: Gregorian & Biblical Press 2019).

38 To cecha także wcześniejszego *Diatessaronu*.

39 Dla ogólnych kwestii dotyczących *Peszitty* zob. Williams, „Syriac Versions”, 150-152; C.E. Morrison – B. ter Haar Romeny, „Peshitta”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition* <https://gedsh.bethmardutho.org/Peshitta> [dostęp: 23.03.2020].

40 τῆς pojawia się w greckim manuskrypcie M. Harklensis podobnie: ܘܢܐܘܪܘܢܐܘܪܘܢܐ ‘pewien człowiek’.

Jezusa⁴¹). Wtedy jednak nie da się jednoznacznie stwierdzić, czy pojawiły się one jeszcze na poziomie greckich kopii, czy dopiero syryjskiego przekładu.

3.3. Wersja harkleńska

*Wersja harkleńska*⁴² powstała na początku VII wieku jako rewizja niedostępnej dzisiaj, a powstałej około sto lat wcześniej, *wersji filokseńskiej*⁴³. Już ta ostatnia była próbą wiernego naśladowania w syryjskim przekładzie greckiego oryginału. Tłem dla tamtej inicjatywy były chrystologiczne kontrowersje dogmatyczne. *Wersja harkleńska* poszła jeszcze dalej w tym kierunku. Tym razem powody były jednak bardziej naukowe. Chodziło mianowicie o udostępnienie syryjskiego przekładu, który miałby „jak najlepszy” tekst⁴⁴. Dlatego oprócz naśladowania greckiego oryginału we wszystkim, różne istotne warianty tekstu zostały w *wersji harkleńskiej* oznaczone w tekście i podane na marginesie⁴⁵.

Niewiele pozostaje w *wersji harkleńskiej* z semickiej specyfiki wcześniejszych syryjskich przekładów. Następuje standaryzacja odpowiedników słów technicznych (3,17: 2x ἵνα / ܐܢܝܢܐ ‘tak, aby’); w przypadku różnych wariantów tekstu wybiera się te bardziej wiarygodne (3,2: ܡܢܗܘܢ ‘do niego’); następuje dokładne naśladowanie czasów (3,2: ܕܘܕܢܐ ‘przyszłeś’) oraz przypadków użytych w grece (celownik w odniesieniu do imienia w 3,1: ܡܢ ܐܝܢܐ ‘jemu imię’); zaimki dzierżawcze występują teraz prawie zawsze w formach złożonych z ܐܢܐ (np. 3,17) zamiast wcześniejszych zaimków sufigowanych; regularnie używane są precyzyjne odpowiedniki greckich słów (3,2: δύναται / ܕܘܢܐܬܐ ‘móc’; J 3,17: σῶζω / ܫܘܟܐ ‘zbawić’); niektóre słowa stają się terminami technicznymi (3:1: ܐܢܐ ‘człowiek’ w znaczeniu ‘pewien, jeden’); forma ܕܢܐ ‘jest’ wcześniej służąca w sposób prosty do orzekania istnienia, teraz, w połączeniu z sufigowanymi końcówkami osobowymi, jest także dodawana do odmienionych form czasownika ܕܘܢܐ ‘być’ (3,2.16). Również syryjska składnia stara się w *wersji harkleńskiej* naśladować grekę: zdania nominalne (wcześniej wyrażane, typowo dla języków semickich, w sposób prosty albo złożony z *copula*) zawierają orzeczenie cza-

41 Niektóre greckie manuskrypty oraz *Textus Receptus* mają προς τον ιησου.

42 W literaturze bywa często nazywana z łaciny: *Harklensis*. W angielskiej literaturze można znaleźć trzy różne pisownie: *Harklean*, *Harqlean* i *Harclean*.

43 Por. S.P. Brock, „The Resolution of the Philoxenian/Harclean Problem”, *New Testament Textual Criticism. Its Significance for Exegesis. Essays in Honour of Bruce M. Metzger* (red. E.J. Epp – G.D. Fee) (Oxford: Clarendon 1981) 325-343.

44 Por. S.S. Yohanna, *The Gospel of Mark in the Syriac Harklean Version. An Edition Based upon the Earliest Witnesses* (BibOr 52; Roma: Gregorian & Biblical Press 2015) 4-7.

45 Dla ogólnych kwestii dotyczących wersji harkleńskiej zob. Yohanna, *Mark*, 11-19; A. Juckel, „Harqlean Version”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition*, <https://gedsh.bethmardutho.org/Harqlean-Version> [dostęp: 23.03.2020].

sownikowe (3:2: ܡܢܐ ܡܘܕܝܥ ܠܥܘܡ ܠܐ ܠܡܝܥ ܥܝܪ ‘gdyby Bóg nie był z nim’). Dzieje się to czasem nawet wbrew regułom języka syryjskiego. Widać to na przykładzie oddania zwrotu „aby miał życie wieczne” w wersecie 3,16. Poprzednie wersje starały się na różne sposoby przedstawić modalność wyrażoną w grece przez *iva* w połączeniu z czasownikiem *ēxeiv* w trybie *coniunctivus* (*iva* [...] *ēxeiv* ζῶην αἰώνιον). *Wersja harkleńska* znajduje precyzyjny, choć sztuczny, sprzeczny z normalną syryjską składnią, sposób⁴⁶.

Inne cechy przekładu, nieobecne w wybranych powyżej wersetach, ale charakterystyczne dla *wersji harkleńskiej*, to np.: czasownik ܘܢܐ ‘mówić’ z kierunkowym przymikiem ܕܐܠ ‘do’ staje się typowym odpowiednikiem greckich czasowników mowy z *πρός*; ܘܒܐ ‘przez rękę’ zaczyna być zwyczajnym sposobem wyrażania sprawcy czynności (w grece *διὰ* z dopełniaczem) już nie tylko, jak wcześniej, osobowego; w szyku zdania przymiotniki wyprzedzają określane przez nie rzeczowniki⁴⁷; coraz liczniejsze są zapożyczenia greckich słów⁴⁸. Mimo tych wszystkich kalk, *wersja harkleńska* przechowuje jednak kilka ciekawych lektur, których nie potwierdzają żadne znane nam greckie rękopisy.

4. Podsumowanie

Współczesny dylemat, co tłumaczyć: sens czy słowa, istniał już w starożytności. W syryjskich przekładach Nowego Testamentu można podziwiać różne jego rozwiązania. Najstarsze syryjskie przekłady (*Vetus Syra* oraz podobnie wcześniejszy *Diatessaron*) charakteryzuje próba jak najlepszego oddania sensu, a przez to zauważalna „swoboda” w tłumaczeniu: jednostka tłumaczenia jest bardzo szeroka (ekwiwalencja dynamiczna), używa się bardzo mało kalk (zarówno w słownictwie, jak i składni) i sztucznie tworzonych form przymiotnikowych, a szyk zdania jest często wyraźnie zmieniony⁴⁹. Całość może nieraz sprawiać wrażenie próby „wytłumaczenia” albo „opisania” oryginału. Priorytetem przekładu jest bowiem udostępnienie tekstu zrozumiałego dla czytelnika. Kolejnym etapem jest *Peszitta*, która, standaryzując syryjskie tłumaczenie, przybliżyła je do greckiego oryginału. Ten etap, z perspektywy współczesnych kategorii, można na-

46 ܡܢܐ ܘܢܐ ‘jest mu’ oddaje grecki czasownik *ēxeiv*, dla którego ܘܢܐ ‘życie’, staje się dopełnieniem. Dlatego mimo liczby mnogiej ܘܢܐ (zwykły sposób występowania tego rzeczownika), czasownik ܘܢܐ ‘będzie’ pozostaje w licznie pojedynczej, bo jest jedynie technicznym wskaźnikiem czasu przyszłego. Por. Brock, „Aspects of Translation Technique in Antiquity”, 83.

47 Por. Brock, „Diachronic Features”, 109-110.

48 Por. S. P. Brock, „Some Aspects of Greek Words in Syriac”, *Syriac Perspectives on Late Antiquity* (red. S. P. Brock) (Collected Studies 199; London: Ashgate 1984) 80-108.

49 Por. Brock, „Towards a History of Syriac Translation Technique”, 10-11.

zwać przejściowym między dwoma skrajnymi podejściami dynamicznej (*Vetus Syra*) i formalnej (*wersja harkleńska*) ekwiwalencji. Rozwijające się herezje oraz swoisty kompleks „prowincjonalnego” Kościoła syryjskiego wobec jego większego odpowiednika, używającego języka greckiego, sprawiają, że kolejne przekłady stają się wręcz niewolniczo wierne oryginałowi (*wersja harkleńska* oraz wcześniejsza *filokseńska*)⁵⁰. *Wersja harkleńska* Nowego Testamentu próbuje oddać wszystkie możliwe szczegóły oryginału jak najdokładniej: jednostką tłumaczenia bardzo często staje się pojedyncze słowo (formalna ekwiwalencja), powstaje wiele kalk greckich słów oraz formy przymiotnikowe wcześniej nieznanne, składnia, szyk zdania i użycie partykuł łączących są także bardzo ściśle naśladowane⁵¹.

Syryjskie przekłady, jako skarbnica wielu starożytnych wariantów tekstualnych, są od dawna znane z unikalnej wartości dla krytyki tekstu Nowego Testamentu. Ostatnie lata badań ukazują także ich inne walory. W żadnym języku nie mamy bowiem dostępu do serii przekładów biblijnych, pochodzących z kolejnych wieków, które pozwalają prześledzić diachronicznie rozwój techniki translacyjnej. Współczesne kategorie ekwiwalencji dynamicznej i formalnej pomagają nam określić i opisać charakterystyczne cechy poszczególnych przekładów. Różne założenia oraz odmienne cele, wynikające z rozmaitych potrzeb Kościoła w kolejnych epokach, prowadziły w nich do innej recepcji tekstu, a przez to także do nowego podejścia do czytelnika. W świetle nowych studiów nad syryjskimi przekładami można dojść również do praktycznego wniosku. Świadomość różnych cech poszczególnych przekładów może pomóc ochronić egzegetów przed zbyt pochopnymi sądami w dziedzinie krytyki tekstu. Konkretna, inna syryjska lektura może bowiem nie być świadectwem greckiego wariantu, ale jedynie owocem zastosowania odrębnej techniki translacyjnej. Należy to mieć na uwadze, analizując dostępne w syryjskich przekładach warianty tekstu Nowego Testamentu.

⁵⁰ Roszczenie sobie bowiem prawa do oddania całego sensu jakiegoś fragmentu biblijnego w innym języku nie dokładnie tymi samymi słowami, oznaczało dla kolejnych pokoleń zuchwałą próbę zapanowania nad tekstem biblijnym poprzez podporządkowanie go sobie. Nikt bowiem nie może twierdzić, że pojął cały sens zawarty w Biblii. Co więcej, dosłowne tłumaczenie wydawało się być możliwym antidotum wobec rozprzestrzeniających się herezji, opartych przecież często także na niewłaściwym rozumieniu tekstu biblijnego, por. Brock, „Aspects of Translation Technique in Antiquity”, 78-79. Można powiedzieć, że z podobnym punktem wyjścia w połączeniu z podobnym efektem mamy do czynienia w przypadku przekładu hebrajskiego ST na język grecki, dokonanego przez Akwilę na początku II w. po Chr.; por. Barr, *Typology of Literalism*, 282-283.

⁵¹ Por. Brock, „Towards a History of Syriac Translation Technique”, 12-15.

Bibliografia

- Barr, J., *The Typology of Literalism in Ancient Biblical Translations* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1979).
- Brock, S.P., „Two Hitherto Unattested Passages of the Old Syriac Gospels in Palimpsests from St Catherine’s Monastery, Sinai”, *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 31/A (2016) 7-18.
- Brock, S.P., „Aspects of Translation Technique in Antiquity”, *Syriac Perspectives on Late Antiquity* (red. S.P. Brock) (Collected Studies 199; London: Ashgate 1984) 69-87.
- Brock, S.P., „Some Aspects of Greek Words in Syriac”, *Syriac Perspectives on Late Antiquity* (red. S.P. Brock) (Collected Studies 199; London: Ashgate 1984) 80-108.
- Brock, S.P., „Some Diachronic Features of Classical Syriac”, *Hamlet on a Hill: Semitic and Greek Studies Presented to Professor T. Muraoka on the Occasion of His Sixty-Fifth Birthday* (red. M.F.J. Baasten – W.T. van Peursen) (OLA 118; Leuven – Paris – Dudley, MA: Peeters 2003) 95-111.
- Brock, S.P., „The Resolution of the Philoxenian/Harclean Problem”, *New Testament Textual Criticism. Its Significance for Exegesis. Essays in Honour of Bruce M. Metzger* (red. E.J. Epp – G.D. Fee) (Oxford: Clarendon 1981) 325-343.
- Brock, S.P., „Towards a History of Syriac Translation Technique”, *IIIo Symposium Syriacum, 1980. Les contacts du monde syriaque avec les autres cultures (Goslar 7–11 Septembre 1980)* (red. R. Lavenant) (Orientalia Christiana Analecta 221; Roma: Pontificium Institutum Orientalium Studiorum 1983) 1-14.
- Brzozowski, J., *Stanęć po stronie tłumacza. Zarys poetyki opisowej przekładu* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2011).
- Bukowski, P. – Heydel, M., „Przekład – język – literatura”, *Współczesne teorie przekładu. Antologia* (red. P. Bukowski – M. Heydel) (Kraków: Znak 2009).
- Carrega, G.L., *La “Vetus Syra” del Vangelo di Luca. Trasmissione e ricezione del testo* (Analecta Biblica 201; Roma: Gregorian & Biblical Press 2013).
- Degórski, B., „Wstęp św. Hieronima do jego przekładu Kroniki Euzebiusza z Cezarei”, *Rocznik Teologii Katolickiej* 12/2 (2013) 141-153.
- Delisle, J. – Lee-Jahnke, H. – Cormier, M.C., *Terminologia tłumaczenia*, wyd. 2 (tł. T. Tomaszkiwicz (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2006).
- Fitzmyer, J.A., „The Phases of the Aramaic Language”, *A Wandering Aramean: Collected Aramaic Essays* (SBLMS 25; Missoula, MT: Scholars 1979) 57-84.
- Juckel, A., „Harqlean Version”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition*, <https://gedsh.bethmardutho.org/Harqlean-Version> [dostęp: 23.03.2020].
- Juckel, A., „Old Syriac Version”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition*, <https://gedsh.bethmardutho.org/Old-Syriac-Version> [dostęp: 23.03.2020].
- Kiraz, G.A., *Comparative Edition of the Syriac Gospels. Aligning the Sinaiticus, Curetonianus, Peshittā and Harqlean Versions. IV. John*, wyd. 2 (Piscataway, NJ: Gorgias 2002).
- Lipiński, E., *Semitic Languages. Outline of a Comparative Grammar* (OLA 80; Leuven: Peeters 1997).
- Lyon, J.P., *Syriac Gospel Translations. A Comparison of the Language and Translation Method Used in the Old Syriac, the Diatessaron, and the Peshitto* (CSCO 548 [Subsidia 88]; Leuven: Peeters 1994).

- Majewski, M., *Jak przekłady zmieniają Biblię. O teorii i praktyce tłumaczenia Pisma Świętego* (Kraków: Orygenes+ 2013).
- Morrison, C. E., „The Aramaic Versions of the Bible and Their Exegesis”, *Ethos and Exegesis* (red. A. Kucz – A. Malina) (Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 41; Katowice: Księgarnia św. Jacka 2007) 127-147.
- Morrison, C.E. – ter Haar Romeny, B., „Peshitta”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition*, <https://gedsh.bethmardutho.org/Peshitta> [dostęp: 23.03.2020].
- Nestle E. & E. – Aland B. & K. (red.), *Novum Testamentum Graece*, wyd. 28 (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 2012).
- Nida, E.A. – Taber, C.R., *The Theory and Practice of Translation* (Helps for Translators 8; Leiden: Brill 1969).
- Nida, E.A., *Toward a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating* (Leiden: Brill 1964).
- Petersen, W.L., *Tatian's Diatessaron. Its Creation, Dissemination, Significance, and History in Scholarship* (Vigiliae Christianae Supplements 25; Leiden: Brill 1994).
- Piela, M., *Grzech dosłowności we współczesnych polskich przekładach Starego Testamentu* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2003).
- Swanson, R.J., *New Testament Greek Manuscripts. Variant Readings Arranged in Horizontal Lines against Codex Vaticanus. John* (Sheffield: Sheffield Academic Press – Pasadena, CA: William Carey International University Press 1995).
- Szymczak, T., *La ricezione del Vangelo di Matteo nella "Vetus Syra"* (Analecta Biblica 222; Roma: Gregorian & Biblical Press 2019).
- Williams, P.J., *Early Syriac Translation Technique and the Textual Criticism of the Greek Gospels* (Texts and Studies, Contributions to Biblical and Patristic Literature. Third Series 2; Piscataway, NJ: Gorgias 2004).
- Williams, P.J., „The Syriac Versions of the New Testament”, *The Text of the New Testament in Contemporary Research. Essays on the Status Quaestionis* (red. B.D. Ehrman – M.W. Holmes) (NTTSD 42; Leiden – Boston, MA: Brill 2013) 143-166.
- Witakowski, W., „Geneza chrześcijańskiej kultury syryjskiej”, *Polska syrologia w zarysie* (red. J. Woźniak) (Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2010) 61-90.
- Yohanna, S.S., *The Gospel of Mark in the Syriac Harklean Version. An Edition Based upon the Earliest Witnesses* (BibOr 52; Roma: Gregorian & Biblical Press 2015).
- Zaborski, A., „Najnowsze przekłady Biblii a teoria przekładu”, *Biblical Annals* 4/1 (2014) 175-194.

